

TIEDE JA JOURNALISTINEN KÄYTÄNTÖ¹

veikko pietilä

Tälle luen nolle annetun otsikon puitteissa keskeinen tarkastelun kohteeksi asettuva kysymys on kysymys tieteen ja käytännön suhteesta. Niissä esityksissäni, joissa tähän mennessä olen tätä kysymystä tarkastellut, olen liikunut varsin yleisluontoisella tasolla (ks. V. Pietilä & Kopteff 1978 sekä V. Pietilä 1979a ja 1980). Tällä kertaa aion tehdä tästä poikkeuksen. Pysin - annettuun otsikkoon sisältyvää vihjetä noudattaen - tarkastelemaan tätä kysymystä nimenomaan journalistiseen käytäntöön liittyvänä, sen näkökulmasta. Luonnollisesti joudun tällöin liikkumaan maastossa, jota en kaikilta osiltaan tarkoin omakohtaisesti tunne. Minullahan ei ole päivääkään varsinaista toimittajakokemusta. En kuitenkaan pidä tätä niin suurena puutteena, että se invalidisoisi kaikki mahdollisuuteni käsitellä tarkastelun kohteeksi asettuvaa kysymystä valitsemastani näkökulmasta - vaikka joistakin saattaisikin tuntua siltä, että sen, mitä tuonempana journalistisesta ammattikäytännöstä esitän, esitän juuri sillä varmuudella, minkä vain täydellinen asiantuntemattomuus voi antaa. Voin kuitenkin vakuuttaa, etten puhu siitä täysin

tyhjän päältä. En puhu siitä edes peiköstään Ilta-Sanomien televisiomainoksen perusteella. - Kuitenkin ennen kuin teorian ja käytännön tarkastelu lupaamastani erityisestä näkökulmasta on mahdollinen, sille on luotava taustaa tarkastelemalla kysymystä tieteen ja käytännön suhteesta yleisemmin.

I

Tieteen ja käytännön - tai sanoisimmeko aiheeseen sopivammalla tavalla: yhteiskuntatieteen ja yhteiskunnallisen käytännön - suhde voidaan ymmärtää kahdella eri tavalla, jotka ovat toisilleen lähes vastakkaiset. Olen nimittänyt näitä kahta tapaa soiaaliteknologiseksi ja kriittiseksi käsiteltäväksi. Sitä, miten nämä kaksi käsitelystapaa ovat toisilleen vastakkaisia, voidaan valaista tarkastelemalla esim. Popperin ajattelua. Popperhan erottaa toisistaan historisistisen ja soiaaliteknologisen yhteiskuntatieteen ja pitää jälkimmäistä oikeana yhteiskuntatieteenä (Popper 1952, I, esim. 22-25). Hänen mukaansa sitä edustava soiaaliteknologi ei ole kiinnostunut siitä, mitä käytäntömme muodot - esim. yhteiskunnalliset instituutiot - ovat ja mikä ne on synnyttänyt. Miksi ei? Vastaus on luullakseni se, et-

¹ Luento Tiedottajien järjestämässä luentosarjassa Tampereen yliopistossa 5.12.1979.

tä Popperin mukaan sosiaalitekno-
logi näkee niiden olemassaolon
triviaaliksi itsestäänselvyydeksi,
sellaiseksi, missä ei ole mitään
kysyttävää. Ts. hän näkee, että
ne ovat olemassa yksinkertaisesti
ratkaistakseen niitä ongelmia tai
tydyttääkseen niitä tarpeita,
joita ne käytännöllisessä toimin-
nassaan ratkaisevat ja tyydyttä-
vät, olivatpa ne sitten syntyneet
miten tahansa, suunnitellusti tai
- kuten useimmiten - sattumalta
(ks. Popper 1957, 64-70). Ainoa,
mikä tällöin voi osoittautua on-
gelmaksiksi, on se, että ne saatta-
vat toimia tehtävissään tehotto-
masti, haittoja tuottaen tms.
Juuri tästä syystä sosiaalitekno-
logiaa tarvitaan. Sen tehtävänä
on pyrkiä ratkaisemaan tällaisia
teknisiä pulmia.

Kriittinen yhteiskuntatieteili-
jä taas suhtautuu käytäntöme muo-
toihin päinvastaisella tavalla.
Häntä - kuten Popperin arvostelee-
maa historisistiakin - kiinnostaa
se, mitä nämä muodot ovat ja mik-
si ne ovat olemassa. Se, että hän-
tä kiinnostaa tämä kysymys, osoit-
taa, ettei hän pidä niiden olemas-
saoloa välttämättä triviaalina it-
sestäänselvyytenä. Ts. hän epäi-
lee, ettei se, mitä ihmisen itsen-
sä näkemää tarkoitusta palvelemaan
- siis mitä ongelmaa ratkaisemaan
tai mitä tarvetta tyydyttämään -
tietty käytännön muoto kehittyy,
välttämättä kerro kaikkea siitä,
mistä siinä on kyse. Esim. sosiaa-
liturvajärjestelmän nähdään taval-
lisesti syntyneen takaamaan ihmis-
ten sosiaalista turvallisuutta,
toimeentuloa tms. (ks. esim. Wa-
ris 1961, 156-277). Tätähän tuo
järjestelmä välittömän käytännöl-
lisesti ymmärrettynä tekee. Kriit-
tinen yhteiskuntatieteilijä kuiten-
kin epäilee, mahtaako tämä kertoa
kaikkea siitä, mistä tuossa järjes-
telmässä on kyse. Hän epäilee, mah-

taako se ongelma, mitä sosiaalitur-
vajärjestelmä ratkaisee, olla täl-
laisesta välittömän käytännöllises-
tä näkökulmasta lainkaan hahmotet-
tavissa. Orientoituuksaan tällä ta-
voin hän pitää sitä, mikä sosiaali-
teknologin mielestä on päivän selvä
trivialiteetti, mitä keskeisimpänä
yhteiskuntatieteellisenä ongelmana,
sinä ongelmana, jonka tutkimista
vasta voidaan pitää yhteiskuntatie-
teellisenä tutkimuksena sanan ai-
dossa merkityksessä.

Siitä epäilyksestä, että käytän-
töme muodot kukaties eivät ole
jäännöksettä eivätkä ehkä edes en-
sisijaisesti sitä, mitä niiden on
tarkoitettu olevan ja siis mitä
niiden yleisesti - so. arkis-käy-
tännöllisesti - ajatellaan olevan,
seuraa loogisesti se epäily, että
se arkis-käytännöllinen ajattelu,
joka ottaa ne tällaisina, on tältä
osin 'vääriä tietoisuutta'. Sikäli
kuin näin on, inhimillisessä käy-
tännössä on jotain, mikä jää toi-
mivalta ihmiseltä itseltään tiedos-
tamatta, jos hän tarkastelee käy-
tännöllistä toimintaansa vain to-
tunnaiseen tapaan, vain arkis-käy-
tännöllisesti. Eli tällöin se, mik-
si ihminen oman käytännöllisen toi-
mintansa ymmärtää, ei välittömästi
ilmaisisi sitä, mistä siinä itse
asiassa on kyse, mikä taas merkit-
sisi sitä, että ihminen ei olisi
omaa toimintaansa tietoisesti suve-
reenisti hallitseva subjekti. Kriit-
tinen yhteiskuntatiede haluaakin
tutkia käytäntöämme juuri tämän
epäilyn asettamassa horisontissa.
Niinpä kriittinen ajattelu hahmot-
taa yhteiskuntatieteen ja yhteis-
kunnallisen käytännön suhteen siten,
että yhteiskuntatiede asettaa koh-
teekseen juuri tuon käytännön ky-
syen, mitä se oikeastaan on ja mik-
si se on sitä, mitä on. - Koska so-
siaaliteknologinen ajattelu ei
epäile käytäntöämme ongelmaksiksi
edellä esitettyssä mielessä vaan

pitää sitä vain sinä, minä se käytännöllisesti tulee annetuksi, se ei kysy, mitä se on, vaan vain sitä, miten sitä voitaisiin tehokkaimmin, vähimmin haitoin tms. toteuttaa.

II

Siirtykäämme nyt tarkastelemaan journalistista käytäntöä. Ensiksi-kin, mitä termi käytäntö tässä yhteydessä tarkoittaa? Kuten toisessa yhteydessä olen todennut (V. Pietilä 1979a, 3) "(a)rkikielessä tätä termiä käytettäneen useimmiten merkitsemään määrätyn toiminnan teknisiä muotoja eli niitä keinoja ja menettelytapoja, joita käyttäen tuo toiminta tapahtuu. (...) Toisaalta tällä termillä saatetaan arkikielessä viitata myös itse toimintoihin sinänsä teknisine menettelytapoineen kaikkineen." Tässä merkityksessä journalistinen käytäntö viittaisi journalistin ammattiin kuuluvien tehtävien toteuttamisen muotoihin tai keinoihin tai tuohon ammatilliseen toimintaan kokonaisuudessaan. Itse en kuitenkaan tarkoita sillä tätä (tähän viittaa termillä ammattikäytäntö) vaan tarkoitan sillä laajemmin sitä instituutiota, joksi journalistisen toiminnan harjoittaminen on kiteytynyt. Tämän ehkä hiusten halkomiselta kuullostavan eronteon tärkeyttä havainnollistaa se, että jos ymmärrämme käytännön siten kuin se arkisesti ymmärretään, journalistisen käytännön kritiikki tarkoittaisi vain journalistisen ammattitoiminnan kritiikkiä, mutta jos ymmärrämme käytännön siten kuin sen itse tässä ymmärrän, journalistisen käytännön kritiikki tarkoittaisi koko journalistisen instituution kritiikkiä ammattitoimintoineen kaikkineen. Ts. se tarkoittaisi sen selvittämistä, mistä tuossa instituutiossa on kyse. - En seuraavassa

tule tarkastelemaan näin ymmärrettyä journalistista käytäntöä kokonaisuudessaan vaan vain sen paradigmaattisinta muotoa, modernia sanomalehteä (vrt. K. Pietilä 1978, 232).

Miten sosiaalitekologi suhtautuisi näin ymmärrettyyn journalistiseen käytäntöön? Lainatkaamme hieman muunnellen Popperia (1952, I, 23): "Sosiaali-insinööri tai -tekologi vähät välittää siitä, saiko" moderni sanomalehti "alkunsa voitontavoittelun merkeissä vai onko sen historiallinen tehtävä yhteisen hyvän palveleminen. Sitävastoin hän voi kritikoida" sanomalehtiä "osoittaen ehkä, miten ne voivat lisätä voittojaan tai, mikä on hyvin eri asia, miten ne voivat lisätä sitä hyötyä, mitä ne tarjoavat yleisölle. Hän ehdottaa keinoja, joiden avulla ne saataisiin palvelemaan tehokkaammin jompaa kumpaa päämäärää." Popper (sama, 24) toteaaakin, että "tekologi tarkastelee instituutioita rationaalisti keinoina tiettyjen tavoitteiden saavuttamiseksi ja arvioi teknologina niitä yksinomaan niiden tehokkuuden, soveltuvuuden, yksinkertaisuuden jne. mukaan". Ts. sosiaalitekologi näkisi modernin sanomalehden - tai ylipäänsä journalistisen käytännön - olemassaolon asiakasi, jota ei ole tarvis pohtia. Kun hän saa toimekseen tutkia, miten se voisi toteuttaa määrättyä tehtävää yhä tehokkaammin, yksinkertaisemmin jne., hän ei rupea kyselemään, onko sen olemassaolo ymmärrettävissä tästä tehtävästä käsin; hän ottaa tämän annettuna. - Tähänastinen tiedotusopillinen tutkimus ei liene tällaista tietoa paljoakaan tarjonnut. Sen merkitys sosiaalitekologisesta näkökulmasta lieneekin supistunut siihen, että se on tarjonnut joitakin aineksia vallitsevaa journalistista käytäntöä koskevan yleiskuvan muodostamiseksi alaa

opiskelevien tiedolliseksi taustaineistoksi.

Päinvastoin kuin sosiaalitekniologia kriittistä yhteiskuntatieteilijää kiinnostaa suuresti se kysymys, mistä modernissa sanomalehdessä - tai journalistisessa käytännössä ylipäätään - on kyse. Mistä siinä sitten voisi olla kyse? Edellisessä Popperia hieman muunnelleessa lainauksessa tuli esiin kaksi mahdollisuutta: sanomalehtitoiminnassa voi olla kyse voiton tavoittelusta tai yhteisen hyvän palvelemisesta, so. yleisön tiedon tarpeiden tyydyttämisestä. Ensikuulemalta ajatus näistä kahdesta tehtävästä saattaa tuntua osuvalta ja jopa radikaalilta - asetetaanhan siinä toiseksi tehtäväksi suoraan voiton tavoittelu. Kuitenkaan tämä ajatus ei kaikesta radikaalisuudestaan huolimatta ylitä arkis-käytännöllistä ymmärrystä missään mielessä. Itse asiassahan voiton tavoittelu eli rahan sijoittaminen enemmän rahaa tuottavalla tavalla on juuri kapitalistin arkista 'ammattikäytäntöä'. - Jatkakaamme kuitenkin tarkastelemalla edellisen kahden tehtävän suhdetta. Puhdas arki ajattelu pitänee yleisön tiedon tarpeiden tyydyttämistä näistä kahdesta tehtävästä ensisijaisena. Kuitenkin jotta sanomalehti voisi täyttää tämän tehtävänsä, sen on tuotettava ainakin kulut takaisin, mieluummin jopa voittoa, jotta sitä voitaisiin kehittää ensisijaisessa tehtävässään. Ts. taloudellinen puoli olisi vain toissijainen, ensisijaisen yleisönpalvelutehtävän vaatima momentti. Tämä puhtaasti arkis-käytännöllinen käsitys perustuu - kuten vastaavat käsitykset yleensäkin - välittömimpään ja ilmeisimpään käytäntöön: juuri tietojen välittäminen on lehdistön työssä ilmeisintä ja näkyvintä.

Nyt saattaa näyttää siltä, että näiden kahden tehtävän suhteen

kääntäminen päinvastaiseksi - so. se ajatus, että lehden välittömän käytännöllisesti ensisijaiseksi esittäytyvä tiedonvälitystehtävä olisikin toissijainen, välttämätön ainoastaan siksi, että lehden kustantamiseen sijoitettu rahapääoma lisäisi arvoaan tai vähintäänkin selviytyisi kustannusalan sisäisessä kilpailussa - ylittäisi arkis-käytännöllisen ymmärryksen. Tämän ajatuksen esitti aikoinaan esim. Saksan ensimmäisen, v. 1916 Leipzigiin perustetun sanomalehtiteollisen laitoksen johtaja Karl Bücher, joka määritteli sanomalehden "yritykseksi, joka tuottaa ilmoitustilaa tavarana myydäkseen sen toimituksellisen osansa avulla" (lainattu Bethin ja Prossin 1976, 11 mukaan). Bücher tarkensi tätä ajatustaan esim. seuraavasti: "Toimituksellinen osa on vain keino päämäärään. Jälkimmäinen muodostuu yksinomaan ilmoitustilan myynnistä; saadakseen tälle kauppatavaralle mahdollisimman paljon ostajia kiinnittää kustantaja huomiotaan myös toimitukselliseen osaan ja yrittää lisätä suosiotaan ohjaamalla varoja jälkimmäiselle. Sillä mitä enemmän lehdellä on tilaajia, sitä enemmän se saa ilmoituksia." (lainattu K. Pietilän 1978, 245 mukaan). Saman asian Bücher on lausunut myös seuraavasti: "Yrittäjä ei pyri - kuten naiivit ihmiset luulevat - edustamaan yleistä etua ja levittämään kulttuurin saavutuksia vaan hankkimaan voittoa ilmoitustilaa myymällä. Sanomalehden sisältö on vain tätä tarkoitusta palveleva, kuluja lisäävä välikappale. Kuuluu kulttuurimaailman ihmeisiin, että se tällaista tilannetta sietää." (lainattu Bethin ja Prossin 1976, 11 mukaan).

Miten on, ylittävätkö Bücherin ajatukset arkis-käytännöllisen ymmärryksen? Tähän kysymykseen on mahdotonta antaa edellisten lai-

nausten perusteella mitään yksiselitteistä vastausta, sillä yleisluontoisuudessaan ne mahdollistavat hyvinkin erisuuntaisten tulkin-tojen esittämisen. Kuitenkin ne joka tapauksessa viittaavat oikeaan suuntaan. - Ennen kuin jatkan, on tässä yhteydessä eräs metodologinen huomautus paikallaan. - Vielä nykyäänkin ajatellaan varsin yleisesti niin, että tiede etenee induktiivisesti, ts. että tieteellinen työ alkaa "havainto- ja kokemustosioiden kokoamisella, jota seuraa sitten niiden yleistäminen, abstrahointi tai idealisointi. Tämän abstrahoinnin kautta saavutetut yleistykset ja yleiset lauseet muodostavat tutkimuksen tuloksen." (V. Pietilä 1979b, 65). Tämä käsitys on kuitenkin osoittautunut hyvin kyseenalaiseksi. Esim. Kuhn (1970) päätyi luonnontieteen kehitystä koskeneiden tutkimustensa pohjalta päinvastaiseen käsitykseen. Tämän käsityksen mukaan tieteenharjoituksessa on olennaisesti kyse pyrkimyksestä käsittää todellisuus määrätyn teoreettisen idean pohjalta - idean, joka usein pitkälti tiedostamatta jäävine implikaatioineen muodostaa ns. paradigman. Tutkimus on tällöin paradigman tai sitä ilmentävän teorian artikulointia eli pyrkimystä sovittaa todellisuutta tuohon teoriaan (ks. Kuhn 1970, 23-34; vrt. myös Verronen 1978, 18-23 ja 1979, 124-134). Sikäli kuin todellisuudesta löytyy ilmiöitä, joita ei saada siihen 'taivutettua', sitä artikuloiva tiede joutuu kriisiin, joka ratkeaa lopulta siten, että syntyy jokin uusi teoreettinen idea. - Myös yhteiskuntatiede voidaan parhaimmillaan ymmärtää pyrkimykseksi käsittää yhteiskunta jonkin teoreettisen idean pohjalta. Tässä esityksessä lähdetään siitä teoreettisesta ideasta, että kapitalistisessa yhteiskunnassa ihmisten käytäntöä hallitsee tavaranto-

giikka, joka toteutuu siinä "spontaanisti, luonnonvoimaisesti" (K. Pietilä 1978, 232) - so. ilman että sitä olisi tietoisesti tahdottu tai sen olemassaoloa edes tunnustettu.

Miten moderni sanomalehti on tältä pohjalta ymmärrettävissä? Karkeasti hahmotellen seuraavalla tavalla. Sitä mukaa kun kävi ilmi, että sanomalehden kustannustoimi on yksi tuotannonala, millä pääoma saa arvonsa kasvamaan, tuolle alalle astui yhä lisää yksittäisiä pääomia. Yksittäisinä pääomina ne joutuivat vääjäämättä kilpailuun keskenään. Sanomalehdistössä tämä kilpailutilanne asettaa lehdille pakon pyrkiä lisäämään levikkiään, sillä tämä merkitsee yhtäältä tilaustulojen kasvua ja toisaalta - kuten Bücher asian esitti - "mitä enemmän lehdellä on tilaajia, sitä enemmän se saa ilmoituksia". Tätä modernille sanomalehtitoiminnalle ominaista kilpailutilannetta ja sitä, miten se kehittyy, on usein tarkasteltu ns. levikkikierteen nimellä tunnettuna ilmiönä - ilmiönä, jota esim. Okkonen (1974, 86) kuvaa seuraavasti: "Sanomalehdet kilpailevat kaksilla markkinoilla, myynti- ja ilmoitusmarkkinoilla, jotka ovat keskenään vaikutussuhteessa. Tälle melko selvästi lainalaiselle vaikutussuhteelle on annettu nimi levikkikierre (...). Sen keskeinen ajatus on tämä: Levikkikilpailun omassa luokassaan, 'sarjassaan' (...) voittanut lehti saa palkintona enemmän ilmoituksia ja ilmoitustuloja kuin levikkikilpailussa hävinnyt saman sarjan lehti. Näin se voi käyttää enemmän rahaa tuotteen kehittämiseen kuin hävinnyt kilpailija ja voi siten palvella paremmin lukijoita; se saa lisää levikkiä ja sen johdosta enemmän ilmoituksia, enemmän rahaa, paremman tuotteen, enemmän lukijoita..."

Nyt tässä yhteydessä herää joidenkin mielessä epäilemättä seuraa-

va kysymys: jos se kilpailutilanne, jossa moderni sanomalehdistö on toiminut, tiedostetaan jopa niin, että se osataan kuvata levikkikierteenä, miten voidaan väittää - niin kuin edellä tein - että se tavaran logiikka, mikä tässä toteutuu, toteutuisi ilman että sen olemassaoloa olisi edes tunnustettu? Tähän kysymykseen voidaan vastata yksinkertaisesti seuraavalla vastakysymyksellä: tunnistavatko ne todella, jotka puhuvat levikkikierteestä Okkosen tavoin, että kyseessä on yksi tavaran logiikan ilmenemismuoto. Tätä he eivät tee. Ts. he yhtäältä eivät näe sitä, mitä kapitalistinen kilpailu oikeastaan on - so. että se "asettaa kapitalistisen tuotantotavan sisäiset lait jokaisen yksityisen kapitalistin noudatettaviksi ulkoisiksi pakkolaeiksi" (Marx 1974, 532) - ja toisaalta he katsoessaan kilpailun joksikin toimintaan luonnostaan kuuluvaksi näkevät sen ikään kuin vain reunaehdoksi, jonka puitteissa ihmisen sinänsä vapaa toiminta toteutuu. Tästä syystä sitä mahdollisuutta, että toiminta itse asiassa saa sen muodon, minkä sen puitteet sille antavat - minkä kautta nuo puitteet astuvat toiminnan sisään asettaen sille sen logiikan, mitä se toteuttaa (ks. V. Pietilä 1980, 18-19) - ei lainkaan huomata ottaa varteen. Niinpä Okkonenkin puhuu vain siitä, miten kilpailussa voittaminen lisää ja siinä häviäminen vähentää mahdollisuuksia kehitellä tuotetta, mutta ei näe lainkaan sitä, miten koko journalistinen toiminta on kilpailun määräämää.

Miten se on kilpailun määräämää? Tarkastelkaamme asiaa uutismuodon osalta. - Koska yleisö pitkälti työnjaollistuneessa yhteiskunnassa on elämäkokemuksiltaan ja siten makunsa ja kiinnostuksiansa puolesta hyvin heterogeeninen joukko, lehden on otettava tämä huomioon,

jos se haluaa selvittää levikkikielipailussa. Ts. sen on pyrittävä tarjoamaan 'jokaiselle jotakin'. Toisaalta tämä sisällöllinen moninaisuus on saavutettava mahdollisimman pienin kustannuksin, mikä asettaa rajoja käytettävissä olevalle tilalle ja ajalle. Näin ollen lankeaa kuin luonnostaan, että normaaliksi uutiseksi tulee lyhyt tapahtumauutinen, joka kertoo useinkin vain sen, mitä tapahtui, mutta ei erittele tapahtuneen syitä, ei sijoita sitä laajempiin yhteyksiinsä tms. Kuten esim. Okkonen (1974, 212) rehellisesti toteaa, "(1)ehdelle on edullista - tilaa ja siten paperia eli rahaa säästäen - tarjota lukijalle tämän haluama tieto tiiviissä paketissa". Niinpä sanomalehden uutisjutun on oltava "vain asiaa sisältävä, mahdollisimman lyhyt ja tiivis" (sama, 213). - Se moninaisuuden kirjava kaos - kaos, jonka me silti jäsenämme kosmokseksi - joka lyhyiden, toisiinsa yleensä mitenkään liittymättömien 'uutispaalojen' muodossa levittäytyy eteemme lehden avatessamme, on siis seurausta pyrkimyksestä saavuttaa mahdollisimman suuri osa heterogeenistä yleisöä mahdollisimman vähän tilaa, aikaa ja kustannuksia asiaan uhraten.

Okkonen antaa ymmärtää, että tämä uutismuoto on seurausta lukijoiden kysynnästä - tai ainakin että se vastaa sitä, mitä lukijat haluavat - kirjoittaessaan seuraavasti (sama, 212): "Lukija haluaa sanomalehdestä tuoreita tietoja, haluaa ne nopeasti ja helposti." Siinä mielessä Okkonen on luonnollisestikin oikeassa, että ellei lukijakunta 'haluaisi' lehteään sellaisena kuin se sen saa - so. jos se rupeaisi sanomaan tilauksiaan irti - lehdelle tulisi tietysti kiire ruveta kekeilemaan aiemmin käyttämistään poikkeavia muoto- ja sisältöratkaisuja siinä toivossa, että jokin

niistä saisi vastakaikua yleisön taholta ja pysäyttäisi levikin alenemisen. Tämä ei merkitse muuta kuin sitä, että tavaramalla on oltava käyttöarvo, jotta sillä voisi olla arvoa eli jotta se vaihtuisi markkinoilla rahaan tai toisiin tavaroihin. Uutismuodon kehitys voidaankin - vähintäänkin hyvin perusteltavissa olevana hypoteesina - ajatella tietynlaiseksi 'luonnonvalinnalliseksi' prosessiksi, jossa lehdet 'mutatoiden' pyrkivät etsimään kulloinkin sitä muotoa, joka mahdollisimman pienin kustannuksin tuottaisi mahdollisimman suuren kysynnän (tietysti kulloinenkin kilpailutilanne huomioonottaen). - Nykyisin journalististen tuotteiden muoto lienee tulossa yhä riippuvaisemmaksi siitä teknologiasta, mitä lehdet kustannusten vähentämiseksi yhä enenevässä määrin ottavat käyttöönsä.

Se, että uutinen saa normaalisti lyhyen, tietystä tapahtumasta kertovan tapahtumauutisen muodon, on tietysti vain osa uutismuodon problematiikkaa. Kiinnittäkäämme tässä huomiota sen erääseen toiseen osaan, nimittäin uutisen rakenteeseen. Kuten esim. Okkosen kirjasta saamme lukea (sama, 214-233), uutinen on syytä rakentaa ns. käännetyn pyramidin ideaa noudattaen, jossa tietoja ei esitetä kronologisessa järjestyksessä vaan niiden arvioidussa tärkeys- tai uutisarvoisuusjärjestyksessä. Toiseksi sen kirjoittamisessa pitäisi noudattaa ns. elementtitekniikkaa eli kirjoittaa sellaisia aina yhden tiedon tai asian sisältäviä kappaleita, joiden välillä ei ole "sanayhteyttä tai senlaatuista ajatusyhteyttä, että lukija ei kappaleen tekstiä ymmärrä ilman edellisen kappaleen lukemista. Viittaukset edellä olleeseen tai myöhemmin tulevaan ovat kiellettyjä." (sama, 230). Uutisen tällainen rakenne on jäl-

leen seurausta kilpailun journalistiselle toiminnalle asettamista puitteista. Sen aineksen, millä toimitus täyttää ilmoituksilta ylijäävän tilan saattaakseen sen avulla nuo ilmoitukset mahdollisimman laajan lukijakunnan nähtäville, täytyy olla toisaalta lukijoihin vetoavaa ja toisaalta mahdollisimman nopeasti ja joustavasti muunneltavissa - etenkin lyhennettävissä - olevaa. Aloittaminen uutisarvoisimmasta tiedosta tyydyttää ensiksimmäitun ja elementtitekniikkakirjoittaminen toiseksi mainitun vaatimuksen. - Mielenkiintoista on, että käännetty pyramidi on tietyn historiallisen itsestäänselvyyden eli kronologisen kerrontamuodon särkemistä - särkemistä, mikä ei kuitenkaan tapahdu ihmisten ajattelemaan herättämisen tarkoituksessa vaan mikä seuraa kilpailun toiminnalle asettamista puitteista.

III

Edellä saatoin tarkastella vain joihtakin journalististen 'tuotteiden' ja siten journalistisen toiminnan muotoja. On korostettava, että nämä muodot eivät ole syntyneet minkään tieteen tutkimustuloksille rakentuneen pitkän tähtäyksen suunnittelun tuloksena, vaan niiden muotoutumisessa on ollut kyse pikemminkin kokonaisuutena hallitsemattomasta 'luonnonvalinnasta', missä kulloinkin ne muodot ovat säilyneet, jotka ovat tuottaneet riittävän kysynnän pienimmillä kustannuksilla, kun taas muut ovat hävinneet. Tässä mielessä ei tietysti journalistin ammattikäytäntökään ole muotoutunut tieteellisesti. Mitä tällöin tarkoitetaan kun journalismiin liittyen puhutaan tieteellisyys-ammattillisuudesta? Sillä voidaan tarkoittaa ensinnäkin sitä, että tiedettä hyväk-

sikäyttään pyritään työvoimaa kvalifioimaan niin, että se on mahdollisimman sopivaa toimittajan työtehtäviin sellaisina, millaisiksi pääoman logiikka ne kulloinkin 'luonnonvoimaisesti' muovaa. Toisaalta sillä voidaan tarkoittaa journalistisen toiminnan muotojen hahmotte-
lua tieteellisesti perustellulta pohjalta ja lähtien siitä, että journalistin ensisijainen tehtävä on toimia tiedottajana, ei arvonlisäyksen välikappaleena. Käsittääk-
seni käsite tieteellisyys-ammattiliisuus on pyritty ymmärtämään juuri tässä jälkimmäisessä merkityksessä kun sitä on käytetty esim. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella käydyssä koulutusohjelmakeskustelun yhteydessä.

Yrittäkäämme nyt luonnostella, millaisena tieteellinen ammattikäytäntö eli tieteellisyys-ammattiliisuus jälkimmäisessä mielessä ymmärrettynä Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella nähdään. Asiasta ei ole olemassa mitään nimenomaisista esitystä, mutta erinäisten lähteiden - ennen muuta Hemänuksen ja Tervosen (1980) objektiivisuusteoksen, Miettisen, Kalliomäen ja Suomisen (1978) journalistista työprosessia koskevan kirjan ja miksei myös Ahmavaaran (1975) Informaatio-
kirjan - perusteella voidaan jonkinlainen yleiskuva asiasta hahmottaa. Jäsennettäköön journalistinen työprosessi tätä varten yksinkertaisesti kolmeen vaiheeseen: jutun aiheenvalintaan, sitä varten tarvittavien tietojen kokoamiseen ja jutun kirjoittamiseen. - Ensiksikin, millaista on tieteellis-ammattilinen aiheenvalinta? Se on sellaista, missä toimittaja ei turvaudu vain kuuluisaan 'uutisenäänsä' eikä valitse aiheitaan rutiininomaiseen ja totuttuun tapaan, vaan hän pyrkii kertomaan ennen muuta merkittävistä asioista ja valitsee aiheensa tämän pyrkimyksen kannalta sopivien -

vaikkapa Ahmavaaran (1975, 116-125) tai Miettisen (1977, 262-264) esittämien - uutiskriteerien perusteella. Hän pyrkii kirjoittamaan esim. asioista, jotka ovat tärkeitä kour-
rausten voimakkaasti laajoja ihmisjoukkoja, ja karttamaan vähäpätöisiä asioita, jotka vain sipaisevat enintään muutamaa ihmistä.

Valittua aihetta koskevia tietoja koottaessa on pidettävä silmällä erityisesti sitä, että asia voitaisiin raportoida niiden pohjalta objektiivisesti. Tietojen on siis oltava todenmukaisia ja olennaisia (ks. Hemänuksen & Tervonen 1980, 110-114). Ts. asiaa koskevia tietoja koottaessa on huolehdittava siitä, että ne eivät ole itse asian kannalta virheellisiä eivätkä harhaanjohtavia vaan vastaavat asian todellista tilaa. Toisaalta niiden on oltava asian kannalta olennaisia; ts. ne eivät saa jäädä sinänsä tosin mutta mielivaltaisesti tai tarkoitushakuisesti valittujen yksityiskohtien kokoelmaksi. Viime kädessä joukkotiedotukselta "on (...) vaadittava, että siinä ei tyydytä vain kuvaamaan tapahtumien, asiantilojen yms. ilmiötason eli pintaa vaan siinä myös paljastetaan ilmiön alla piilevä olemus" (sama, 112; kurs.poist.). Itse jutun kirjoittamisesta on esitetty vähemmän vastaavia ohjeita. Tosin esim. Miettinen, Kalliomäki ja Suominen (1978, 124-125) korostavat - toisin kuin Okkonen käännettyine pyramideineen - jutun jäsentämistä niin, että "kuvattava asia tulee selkeästi ja oikeasuhtaisesti esiin". Heidän mukaansa (sama, 125) "on vain harvoin paikallaan lähteä kuvaamaan" asiaa "jostakin yksityiskohdasta". Parempi on "lähteä liikkeelle niin, että vastaanottaja saa heti kokonaisvaltaisen käsityksen esille tulevasta asiasta" (sama). He tähdentävät myös, että toimittajan pitäisi aina miettiä ja ot-

taa jutussaan huomioon se, "mitä uutta tai yleistä koottujen aineistojen perusteella saadaan esille" (sama; kurs.poist.).

IV

Mikä tässä edellä hahmotellussa käsityksessä tieteellisestä ammattikäytännöstä on kaikkein silmiinpistävintä? Yksi silmiinpistävä seikka siinä on se, että vaikka sitä kehiteltäessä on epäilemättä pyritty johonkin muuhun se silti pohjimmiltaan rakentuu hyvin samantapaisille toimintamuodoille kuin se ammattikäytäntö, mihin Okkosen kirja opastaa. Esim. niin Ahmavaaran kuin Miettisenkin kehittämät uutiskriteerit punnitsevat yksittäisiä asioita tai tapahtumia - ts. ne ottavat annettuna sen, että yksittäisestä tapauksesta kertova tapahtumauutinen on luonnollisin uutismuoto. Edelleen vaikka Hemänuksen ja Tervosen edellyttävät, ettei uutistoiminnassa tule pysähtyä asioiden pintaan vaan että siinä on pyrittävä paljastamaan tuon pinnan alla piilevä olemus, jää varsin epäselväksi, mikä tämä olemus oikein on. Tekijät viittanevat tällä käsitteellä yleisiin yhteiskunnallisiin lainmukaisuuksiin (Hemänuksen & Tervonen 1980, esim. 118-123), mutta ilmaus "yleiset yhteiskunnalliset lainmukaisuudet" on kovin epämääräinen ilmaus. Missään kohdassa tekijät eivät tuo esiin arvoa kapitalistisen yhteiskuntamuodon olemusmääränä (vrt. K. Pietilä 1979). Lopuksi Miettisen, Kalliomäen ja Suomisen kirjassa - vaikka tekijät korostavatkin syventämisen ja taustoinnin merkitystä - toistuu jatkuvasti se käsitys, että joukkotiedotuksen on pyrittävä esittämään havainnoista yhdistettyä ja yleistettyä tietoa; so. tietoa, joka - positivistisen tietoteorian mukaisena (ks. V. Pietilä 1979b, 11-18

ja passim.) - ei johda Hemänuksen ja Tervosen edellyttämään olemuksen paljastamiseen.

Toisaalta vaikka tämä ammattikäytäntökonseptio ei olekaan vielä päässyt irti siitä perustasta, millä vallitseva - Okkosen kirjan mukainen - ammattikäytäntö lepää, se merkitsee silti askelta oikeaan suuntaan. Tältä kannalta katsoen silmiinpistävintä siinä ei olisikaan tuo edellä tarkasteltu seikka vaan se, että se asettuu käytännöllisesti hyvin jyrkkään ristiriitaan niiden puitteiden kanssa, jotka kilpailu journalistiselle työlle ja toiminnalle asettaa. Okkonen (1974, 166) kuvaa toimittajan työtä seuraavasti: "Joukkotiedottajan, kun hän palvelee ajankohtaisvälinettä, työnä on välittää lukijalle tietoja äsken esille nousseesta tai tapahtuneesta, välittää ymmärrettävästi ja mahdollisimman perusteellisesti - kuitenkin huomioonottaen ehdottoman nopeuden ja rajoitetun tilan vaatimuksen." (allev. V.P.). Toisessa yhteydessä hän kirjoittaa seuraavasti (sama, 212-213): "Sanomalehden juttujen tekijä, toimittaja, tekee työtään paineen alaisena, usein ajan kanssa kilpailun. Työ ei ole sinisten ajatusten hahmottelua hanhensulalla paperille. Toimittajalta vaaditaan nopeutta." Herääkin kysymys, miten normaalissa toimitustyössä voi tällöin olla mahdollista ruveta puntaroimaan perusteellisesti, miten monia ihmisiä ja miten syvältä mikäkin tapahtuma kouraisee, tai keräämään laajaa tietoa aineistosta ja käyttämään aikaa sen punnintaan, mitkä tiedot siinä ovat todella olennaisia, tai laatimaan siitä perusteltua ja pitkää esitystä, missä perustellusti osoitettaisiin tapahtumaan johtanut kehitys ja suhteutettaisiin se yleisiin yhteiskunnallisiin kehityslakeihin - so. paljastettaisiin sen olemus.

Tähän ristiriitaan voi suhtautua kahdella - tai sanokaamme: ainakin

kahdella - eri tavalla. Toinen tapa on ottaa nuo toiminnalle asettuvat ja sitä muotoilevat puitteet ikään kuin 'toisen luonnon' muodostavina, sellaisina, joihin on vain sopeuduttava - joko siksi, että muuta ei voida, tai siksi, että tuosta sopeutumisesta katsotaan saatavan vastineeksi joitakin etuja. Kun asiaan suhtaudutaan näin, on vain luonnollista ajatella, että sellaisen journalistisen ammattikäytännön hahmottelu, joka ylittää nämä puitteet - jopa vain siinä mielessä kuin edellä tarkasteltu tieteellinen ammattikäytäntökonseptio sen tekee - on pelkkää haihattelua, "sinisten ajatusten hahmottelua hanhensulalla paperille". Toinen mahdollisuus suhtautua asiaan on asettaa se kysymys, miksi journalistinen ammattikäytäntö ei ole sitä mitä se parhaimmillaan voisi olla - tai edes sellaista, millaisena tuo edellä tarkasteltu tieteellinen ammattikäytäntökonseptio sitä esittää. Ts. mistä johtuu, että Okkosen kuvaama ammattikäytäntö eroaa niinkin paljon kuin eroaa siitä, mitä se voisi olla? Vastauksena ei voi olla muu kuin se, että se johtuu ammattikäytännölle asettuvista puitteista. Tästä seuraa loogisesti se kysymys, mistä nämä puitteet johtuvat. Kun - kuten toivon - toimittaja asettaa itselleen tämän kysymyksen ja rupeaa etsimään vakavasti siihen vastausta, hän rupeaa lähestymään kysymystä vallitsevan journalistisen käytännön ylittamisestä.

Tämän käytännön ylittämässä ei ole kyse vain nykyisen toimittajan ammattikäytännön uudistamisesta valitsevissa puitteissa tai ylipäänsä puitteissa, jotka pääoman logiikka sille 'luonnonvoimaisesti' asettaa, vaan siinä voi olla kyse viime kädessä vain sellaisen journalistisen käytännön ja journalistisen institution luomisesta, joka on vapaa pääoman - tai pitemmälle mennen: ta-

varan - logiikasta. Pyrkimys tähän taas ei voi onnistua yksin tiedotus-alalla ilman vastaavaa pyrkimystä muilla aloilla. Eikä se voi millään alalla toteutua itsestään, ilman valistuneiden ja sivistyneiden ihmisten organisoitua ja kollektiivista toimintaa. Valistus ja sivistys tässä yhteydessä merkitsevät ihmisten saattamista ja tulemistä tietoisiksi siitä "näkyvästä kädestä" (Adam Smith) tai "järjen viekkaudesta" (Hegel) - mikä ei ole muuta kuin "sinnlich übersinnliches Ding": arvo (Marx) - joka hänen käytäntöään nyt hänen selkensä takaa, hänen asiaa tiedostamattaan hallitsee. Selvää tietysti on, ettei tämä tietoiseksi saattaminen ja tuleminen ongelma voi ratketa pelkästään ulkoisin tiedotuksellisin keinoin vaan käyntiin olisi saatava sellainen aktiivi itsensäivistämisprosessi, jossa ihmisen arkipäiväiset elämäkokemukset ja niiden arkis-käytännöllisen ymmärtämisen ylittävä käsittäminen vuorottelevat johtaen heidät yhä syvenevään niin yhteiskuntatodellisuuden kuin oman itsensäkin tiedostamiseen (ks. esim. Holzkamp 1973, 360-410).

Vaikka tämä ongelma ei siis voikaan ratketa pelkästään ulkoisin tiedotuksellisin keinoin, edellyttää sen ratkaiseminen myös näiden keinojen käyttöä. Tämä asettaa journalistisen ammattikäytännön muuttamiselle tavoitteen ja suuntaviivat: sitä on pyrittävä kehittämään sellaiseksi, että se voi toteuttaa tuota valistus- ja sivistystehtävää. Olennaista tässä valistustyössä on ihmisten omaa käytäntöään ja siten yhteiskuntaansa koskevien arkis-käytännöllisten ja siksi illusoristen käsitysten särkeminen eli sen osoittaminen, miten käytännölliset itsensänselvyydet esittävät yhteiskuntaa valekonkreettisena Kosikin (1976) termiä käyttäkseni. - Pyrkimys ammattikäytännön tämäsuuntai-

seen muuttamiseen ei voi olla aset-
tumatta ristiriitaan vallitsevan
journalistisen käytännön kanssa.
Näin ollen pyrkimys ammattikäytän-
nön muuttamiseen on samalla välttä-
mättä pyrkimystä myös itse journa-
listisen käytännön muuttamiseen eli
ammattikäytännölle nykyisin asettu-
vien puitteiden särkemiseen, ja
kääntäen pyrkimys näiden puitteiden
särkemiseen on samalla pyrkimystä
ammattikäytännön muuttamiseen. Tu-
leeko tämä onnistumaan riippuu mm.
siitä, onko nykyisillä ja tulevilla
toimittajilla itsellään halua ja
mahdollisuutta sivistyä.

Kirjallisuus:

- AHMAVAARA, Y. Informaatio (3. painos). Weilin+
Göös, Helsinki 1975.
- BETH, H. & PROSS, H. Einführung in die Kommuni-
kationswissenschaft. Kohlhammer, Stuttgart
usw., 1976.
- HEMANUS, P. & TERVONEN, I. Objektiiivinen joukko-
tiedotus. Otava, Helsinki 1980.
- HOLZKAMP, K. Sinnliche Erkenntnis. Athenäum
Fischer, Frankfurt am Main 1973.
- KOSIK, K. Konkreettinen totaliteetti. Teoksessa
TUOMELA, R. & PATOLUOTO, I. (toim.) Yhte-
iskuntatieteiden filosofiset perusteet, osa I,
ss. 277-304. Gaudeamus, Helsinki 1976.
- KUHN, T.S. The structure of scientific revolu-
tions (2nd ed.). The University of Chicago
Press, Chicago 1970.
- MARX, K. Pääoma, osa I. Edistys, Moskova 1974
(1867).
- MIETTINEN, J. Aineiston taajonan vaikutuksesta
lehtitiedon tuotantoprosessissa. Julkaisema-
ton liseniaattitutkielma, Tampereen yliopis-
to 1977.
- MIETTINEN, J.; KALLIOMAKI, I. & SUOMINEN, E.
Journalistinen työprosessi (2. painos). Gaude-
amus, Helsinki 1978.
- OKKONEN, A. Toimittajan työ I. Arvi A. Karisto,
Hämeenlinna 1974.
- PIETILÄ, K. Yleisradiotutkimuksen metodista.
Teoksessa LITTUNEN, Y.; RAUTIO, P. & SAARINEN,
A. (toim.) Tieto, tiede, yhteiskunta, ss. 221-
245. Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden
tutkimuslaitoksen julkaisusarja E n:o 6, 1978.
- PIETILÄ, K. Joukkotiedotuksen yhteiskunnallisista
funktioista. Tiedotustutkimus, 2:3-4, ss.
3-17, 1979.
- PIETILÄ, V. Yhteiskuntatieteen käytännöllisyy-
destä. Tiedotustutkimus, 2:1, ss. 3-12, 1979a.
- PIETILÄ, V. Yhteiskuntatieteen tieteenfilosofi-
sia lähtökohtia. Tampereen yliopiston yhteis-
kuntatieteen tutkimuslaitoksen julkaisusarja
C n:o 26, 1979b.
- PIETILÄ, V. Yhteiskuntatiede ja yhteiskunnalli-
nen käytäntö. Tiede & Edistys, 5:1, ss. 13-
20, 1980.
- PIETILÄ, V. & KOPTEFF, P. Applying public health
science: theoretical problems. Community
Health, 9:4, pp. 227-229, 1978.
- POPPER, K.R. The open society and its enemies
I-II (2nd rev. ed.). Routledge & Kegan Paul,
London 1952.
- POPPER, K.R. The poverty of historicism. Rout-
ledge & Kegan Paul, London 1957.
- WARIS, H. Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipo-
liittikka. WSÖY, Porvoo/Helsinki 1961.
- VERRONEN, V. Tiedon kasvun konseptiosta: näkö-
kulmia. Teoksessa LITTUNEN, Y.; RAUTIO, P. &
SAARINEN, A. (toim.) Tieto, tiede, yhteiskun-
ta, ss. 13-39. Tampereen yliopiston yhteiskun-
tatieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja
E n:o 6, 1978.
- VERRONEN, V. Eräs ei-staattisen teoriakäsityk-
sen tutkimuslinja. Julkaisematon liseniaat-
titutkielma, Tampereen yliopisto 1979.